

Szégyen és hallgatás

A kutató szerepe a prostitúció elbeszélésében¹

Katona Noémi

katonanq@hu-berlin.de

Beérkezés: 2017. 05. 03.

Átdolgozott változat beérkezése: 2017. 08. 12.

Elfogadás: 2017. 08. 21.

Összefoglaló: Tanulmányomban a prostitúciókutatásban megjelenő episztemológiai kérdésekkel foglalkozom. A kutatói pozíció jelentőségét elemzem a saját etnográfiai terepmunkám kapcsán, amelyet Berlinben dolgozó magyar nők körében végeztem. Elemzésem középpontjában a hallgatás, a szégyen és a stigma fogalmi állnak, és elsősorban Goffmann stigmaelméletére hagyatkozom. Tereptapasztalataimból kiindulva a prostitúcióval kapcsolatos morális értékítéleteket, hatalmi viszonyokat, a munkára, szexualitásra, párkapcsolatokra vonatkozó normákat vizsgálom az utcai prostitúciós környezetben. Elsősorban arra reflektálok, hogy maguk az érintettek hogyan mesélik el saját helyzetüket, és milyen morális előfeltevések jelennek meg elbeszélésükben a kutatóval szemben. Tanulmányom célja, hogy egyfelől megismertessem az olvasóval az utcai prostitúció világának némely aspektusát, valamint hogy kritikusan reflektáljak a prostitúció rendkívül heterogén jelenségéről való tudástermelésre, narratívák kialakítására.

Kulcsszavak: prostitúció, stigma, etnográfia, kutatói szerep

Bevezető

A prostitúció vizsgálata nemzetközi szinten önálló, egyre jelentősebb multidiszciplináris kutatási területté vált az elmúlt évtizedekben. Bár a kutatásban továbbra is a gender és más társadalmi egyenlőtlenségekkel foglalkozó szociológiai elemzések dominálnak, számos publikáció születik többek között a migrációkutatás, a kriminológia, a jog, a pszichológia és az egészségügy területén is. Az akadémiai diskurzust alapvetően meghatározzák az ontológiai kérdések – hogy hogyan értelmezhető a szexualitás áruba bocsátása – csakúgy, mint azok az episztemológiai dilemmák, amelyek azt a kérdést feszegetik, hogy hogyan szerezhető tudás erről, és hogyan reprezentálják a jelenséget a különböző politikai nézeteket képviselő aktivisták és kutatók (Spanger–Skilbrei 2017: 2).

E tanulmányban elsősorban episztemológiai kérdésekkel foglalkozom, és a tudástermelés mechanizmusára szeretnék rámutatni a saját kutatásomra adott reflexió-

---

¹ E tanulmány a doktori disszertációhoz kapcsolódó kutatáson alapul. A kutatás megvalósításáért köszönetet szeretnék mondani mindazoknak, akik személyes történetüket, gondolataikat megosztották velem. Külön köszönöm Papadopolosz Dóranak a nyelvi lektorálást, a két anonim lektornak és Németh Krisztinának a konstruktív javaslataikat, és Pulay Gergőnek az inspiráló beszélgetéseket, amelyek segítettek a tanulmány megírásában.

kon keresztül. A feminista 'standpoint theory' hagyományára építve (Harding 1991) a terepmunkában szerzett tapasztalataimon át szeretném bemutatni, hogy a kutató személye hogyan hat vissza magára a kutatásra és hogyan befolyásolja az érintettek narratíváját. Tanulmányom alapját a Berlinben dolgozó magyar nők körében végzett etnográfiai kutatás adja. Elsősorban azt vizsgálom, hogy mi az, ami elhangzik egy interjúban, illetve a terepmunka során, és mi az, amit interjúalanyaim elhallgatnak, illetve hogyan mondanak el bizonyos történeteket másképp.

Elemzésem középpontjában a hallgatás, a szégyen és a stigma fogalmai állnak (Goffmann 1968). Azon keresztül, hogy ki mit szégyell elmondani, és mi az, amit egyáltalán nem vagy csak krízishelyzetben képes megosztani, az adott személy kiszolgáltatottságát és a prostitúcióval kapcsolatos morális értékítéleteit elemzem. Az egyéni interjúkból kirajzolódó mintázatokból kiindulva az adott közegben jelen lévő hatalmi viszonyokat és normákat vizsgálom. Ugyanis bizonyos dolgok szégyellése, illetve el nem mondása a futtatók külső kontrollja mellett a személy önstigmatizációjából, önkontrolljából is fakadhat, vagy épp abból a félelemből, hogy a hallgató – ez esetben tehát a kutató – az adott cselekményt vagy körülményt feltehetően elítéli. Így a hallgatás, az elhallgatás, a másképp elmondott történetek kapcsán a munkára, szexualitásra, párkapcsolatokra vonatkozó normákra és a kutatóval szemben való morális előfeltevésekre tudunk reflektálni.

Prostitúció és szexmunka az akadémiai diskurzusban

A prostitúció deviáns szexuális magatartásként való megítélése és a többi hozzá kapcsolódó stigma (tisztátalanság, szexuális betegségek, erkölcstelenség), valamint az ezek elleni fellépés alapvetően meghatározó a prostitúció kutatásában. Az 1970-es évektől kibontakozó diskurzus változást jelentett a prostitúció társadalmi megítélésében az Amerikai Egyesült Államokban és Nyugat-Európában, annak ellenére, hogy a különböző irányzatok eltérő módon értelmezik a prostitúciót és máshogy kívánnak fellépni a prostitúció stigmája ellen.

A '70-es évek óta a szexmunkapártiak és a prostitúció minden formáját teljes mértékben elítélő abolicionisták között éles nemzetközi vita alakult ki, amely a magyar diskurzusban is megjelenik. A két oldal közötti ellentét egyfelől a szexualitás és a munka viszonyának eltérő megítélésén alapul, másrészt a prostitúcióban dolgozók cselekvőképességének különböző percepcióján. Az abolicionisták a prostitúciót az emberi méltósággal összeegyeztethetetlennek tartják, és abban nők elleni erőszakot és a patriarchális berendezkedés megnyilvánulását látják (ld. Barry 1984; Dworkin 1997; Farley 2004; Jeffreys 2009, vagy a magyar szakirodalomban Betlen 1998). Így az abolicionista diskurzus alapvetően a prostituáltak stigmatizációja helyett a prostitúció keresleti oldalát (a klienseket) kritizálja, a strukturális egyenlőtlenségeket hangsúlyozza és az érintetteket mint a patriarchátus áldozatait látja és mutatja be.

Ezzel szemben a szexmunkapárti irányzat liberális megközelítést követve a prostitúciót munkaként értelmezi, az egyéni cselekvőképességet és a választási lehetőséget hangsúlyozza (Chapkis 1997, magyar kontextusban ld. a Szexmunkások Érdekvédelmi Egyesületének munkásságát). A szexmunkásmozgalom kiemelt célja a stigmatizáció leküzdése, a szexmunka munkaként való elismertetése és az ehhez való döntési jog kivívása. A szexmunkás irányzat az abolicionista feministákat épp azért kritizálja, mert áldozati stigmát közvetítenek az érintettekről.

A prostitúciót vizsgáló kutató a számára elérhető információkból alakít ki narratívát. Minden prostitúcióról szóló tanulmány, vélemény a kutató által megismert „tények” és a prostitúciót leíró diszkurzív tér között jön létre. A kutató személye, neme, társadalmi háttere, személyisége, világlátása alapvetően meghatározza egyfelől azt, hogy milyen információkhoz fér hozzá, másfelől pedig azt, hogy hogyan értelmezi és közvetíti ezeket. A prostitúció jellemzően látens jelenségét vizsgálva a kutatók a saját nézőpontjukon, „szűrőjükön” keresztül vizsgálják a jelenséget, és gyakran a saját megközelítésüket alátámasztó végkövetkeztetésekre jutnak. Így a fent említett ontológiai viták mellett visszatérő episztemológiai viták is újra megjelennek a diskurzusban a kutatás módszertanáról, ideológiai beágyazottságáról (Spanger–Skilbrei 2017; Koken 2010).

Az évtizedek óta formálódó diskurzus természetesen sokkal változatosabb és összetettebb ennél az egyszerű szembeállításnál; a kutatók visszatérően próbálkoznak a kétpólusú vita meghaladásával, és a gazdasági viszonyokat emelik ki a prostitúció vizsgálatában (Limoncelli 2009; Kempadoo–Doezema 1998). A gyakran általánosító ideológiai vita helyett fontosnak tartom a prostitúció heterogenitásának hangsúlyozását – azaz a prostitúcióról való általános beszédmód helyett az adott jelenség társadalmi beágyazottságának elemzését. Berlinben végzett terepmunkámban kifejezetten a társadalmi, gazdasági és hatalmi viszonyokra, nemi szerepekre fókuszáltam. A strukturális egyenlőtlenségek az általam megkérdezett nők életében a prostitúción kívül is meghatározóak voltak, azonban többségüknél a futatók általi kizsákmányolás tovább fokozta sérülékenységüket.

E tanulmányban bemutatom, hogy az általam megkérdezett nők hogyan mondják el a saját történetüket, viszonyukat a prostitúcióhoz. A strukturális egyenlőtlenségek hangsúlyozása helyett internalizálják a prostitúcióhoz kapcsolódó stigmákat, és magukat hibáztatják és nézik le a munka miatt, amelyet végeznek, miközben marginalizált társadalmi pozíciójuk eleve korlátozza őket, és a prostitúciós közegben többségében a futatók által elnyomott helyzetben vannak.

A Kurfürstenstraße mint kutatási terep

Kutatásomat Berlinben egy utcai prostitúciós övezetben, a Kurfürstenstraße környékén végeztem magyar nők körében. A kutatásomat meghatározta, hogy egy szociális ellátószervezetnél dolgoztam, és így kerültem kapcsolatba az itt dolgozó nőkkel és

általában a prostitúció témájával is. 2010 elején kezdtem el interkulturális mediátor-ként dolgozni a Frauentreff Olga (vagy ahogy a prostituáltak és mi munkatársak is hívtuk: Olga) nevű szociális ellátóhelyen, ami közvetlen a Kurfürstenstraßen működött.²

A Kurfürstenstraße valójában lakóövezet, mivel Berlinben – Németország sok városával ellentétben – nincsen hagyományos piroslámpás negyed. Ezen a környéken azonban már a 19. század óta működik a prostitúció, és a számos bordély mellett az utcán is dolgoznak nők (Howe 2011). Jelenleg is egy kiterjedt prostitúciós övezet található itt, ahol az utcákon és bárókban nők, férfiak és transzneműek is dolgoznak. A 2000-es évektől, illetve a kelet-közép-európai országok EU-csatlakozása óta pedig nagy számban jelentek meg itt bolgár, román és magyar nők is. Az itt működő szociális szervezet, igazodva az utcán zajló változásokhoz, egy kelet-európai nőkre specializált programot indított el, amelyben én lettem az első magyar munkatárs.

Az alacsonyküszöbű ellátóhelyen a feladatom elsősorban a magyar nőkkel való kapcsolatfelvétel volt, illetve tanácsadás egészségügyi, jogi és bármely más aktuálisan felmerülő témában. Munkám tehát részben utcai szociális munkából állt, azaz esténként rendszeresen körbejártunk a környéken, és megszólítottuk az „úton”³ dolgozó nőket. Részben az Olgába is bejöttek prostituáltak, néha csak óvszerért, zuhanyozni, enni, vagy beszélgetni a közösségi térbe vagy egy másik helyiségbe, ahol nyugodtan, bizalmasan oszthattak meg bármilyen őket érintő problémát; de tartottunk tanácsadásokat is az egészségügyi szobában, ahol HIV és más szexuálisan terjedő betegségek szűrését végeztük.

Az ernyőszervezet, amelybe az Olga is tartozik, alapvetően kábítószerfüggőkkel foglalkozik, hasonlóan a budapesti Kék Ponthoz. A szervezet tehát nem vallásos vagy abolicionista megközelítésű, és célja nem az itt dolgozó nők prostitúciótól való „megmentése” – ami miatt a szexmunkapárti kutatók oly gyakran kritizálják a szociális ellátószervezeteket (ld. Agustín a „Rescue Industry”-ről, 2007). Az Olga alapvető célja az ártalomcsökkentés, ártalom alatt értve mindenféle prostitúcióból fakadó vagy attól függetlenül felmerülő problémát.

Amikor elkezdtem az Olgában dolgozni, még nem volt kialakult képem a prostitúcióról, az ezzel kapcsolatos vitát sem ismertem. A véleményem így folyamatosan változott az itt dolgozó nőkkel kialakult viszonyom és a szakirodalmi olvasmányaim hatására. Kutatási módszereimben tehát mindvégig alapvetően meghatározó maradt a közvetlen tereptapasztalatokból való kiindulás, a „grounded theory” megközelítés (Corbin–Strauss 2008).

2014-ig dolgoztam az Olgában. Ez idő alatt döntöttem el, hogy nemcsak segítő szakemberként, hanem kutatóként is foglalkozni szeretnék ezzel a témával. Az évek során nagyjából 200 magyar nővel találkoztam; volt, akivel csak egyszer beszéltem,

2 <http://www.drogennotdienst.org/angebote/Frauentreff-Olga/>.

3 Ezzel a kifejezéssel szoktak a nők utalni az utcai prostitúcióra.

többekkel viszont bizalmas viszonyt alakítottam ki. Összesen húsz félig struktúrált mélyinterjút vettem fel (Solt 1998), valamint számos informális beszélgetést rögzítettem a terepnaplómban, amelyeket a megkérdezettek szóbeli hozzájárulása alapján használok fel. Az utcán dolgozó magyar nők mellett egy futtatóval is készítettem interjút, illetve két másikkal is folytattam informális beszélgetést. Az interjúkat Open Coding módszerrel elemeztem (Corbin–Strauss 2008).

A magyar nők nagy része 18 és 30 év közötti volt, de a legtöbben a húszas éveik elején voltak. A többségük hátrányos helyzetű, szegény családból jött az ország különböző részeiről. A legtöbben roma származásúak voltak, és sokan nevelőintézetben vagy diszfunkcionális családban nőttek fel. Sokaknak gyereke és párkapcsolata is volt Magyarországon, másoknak a futtatója volt a legfontosabb érzelmi kapcsolata, akitől többeknek gyereke is született. Minél több időt töltöttem ebben a környezetben, annál láthatóbbá vált számomra a közeg heterogenitása és az eltérések a nők családi háttere, érzelmi viszonyai és az „úton” (azaz az utcai prostitúciós munkában) formálódó pozíciói között.

A Kurfürstenstraße alapvetően egy futtatók által felosztott terület. Míg a német nők közül többen maguknak dolgoztak, a kelet-európai nőknek, beleértve a magyarokat is, szinte mindig volt futtatója. Alapvetően a férfiak osztották fel egymás között az utcaszakaszokat, ők döntötték el, hogy ki hol állhat. *„Most mindenkinek van egy kis helye. Nőnek nincs! Itt csak a palinak van helye. Ahol a nő áll, az valamelyik fiúnak a helye”* – ahogy egy magyar futtató, János⁴ mondta nekem. Míg a bolgár nők bolgár férfiakkal, addig a magyar nők magyar férfiakkal jöttek ki Berlinbe és éltek-dolgoztak együtt velük. Ezenfelül a futtatók között is hierarchikus viszonyok és állandó konfliktusok voltak a prostitúcióból származó pénz megosztása miatt, mivel helyi arab és török férfiak gyakran helypénzt követeltek a kelet-európai futtatóktól. A magyar futtatók ugyancsak hasonló szociális milióból származtak, mint a magyar nők. A nők közül sokan nem „futtatásként” élték meg ezt a kapcsolatot, hanem intim szerelmi viszonyban éltek a férfiakkal. Ezek a komplex, intim érzelmi és hatalmi viszonyok már az elejétől kezdve érdekeltek, hiszen segítő szakemberként is a futtatókkal, a „férjekkel” való viszony szabta meg leginkább a nőkkel kialakítható munkám kereteit. Kutatóként pedig szintén ezek a viszonyok, amelyekről mindig csak részinformációim lehettek, jelentették a legnagyobb kihívást (Katona 2015, 2017).⁵

Ki beszél kiről?

„Épp utazom Berlin felé és próbálok összerakni egy prezentációt »Finding the traffickers in the trafficking discourse« címmel. Erre egy nagy beszélgetésbe kerültem egy ilyen ún. »trafficker«-rel. Reggel, amikor felszálltam a vonatra és megkerestem a helyemet, láttam, hogy már ülnek hárman afülkében, egyikük egy pasi fehér pólóban, hatalmas

4 Minden szövegben szereplő név helyett álnevet használok, hogy megőrizsem informátoraim anonimitását.

5 A külföldön prostitúcióban dolgozó magyar nők és futtatók közötti komplex viszonyokra Munk Veronika is külön kitért nemrégiben megjelent könyvében (2017).

aranylánccal. (...) Mondta, hogy Hamburgban dolgozik, lakáskiadással foglalkozik. (...) Szép lassan kiderült, hogy volt kint három évet Olaszországban, aztán a Kurfürstenstraßén egy darabig, és most meg Hamburgban van.” (Terepnapló 2015)

Kutatásomban elsősorban nőkkel készítettem interjúkat, rajtuk keresztül nyerhettem képet a futtatókról. A terepet elhagyva mindig ezeket a tapasztalatokat dolgoztam át magamban az akadémiai környezetben tartott előadásokhoz, cikkekhez. Gyakran éreztem ilyenkor úgy, hogy eltávolodom a terepmunka valóságától, írás vagy előadás közben átformálódik a közeg. Emiatt is volt ez egy nagyon érdekes találkozás a vonaton, ahogy épp egy még ismeretlen futtató olvasott bele a laptopomon az ő környezetéről, közvetve róla is szóló szövegbe. Itt vált látványossá a helyzet kontrasztossága, hogy bár „az úton” neki van hatalma, kontrollja a nők és az ő elbeszélésük felett, át lépve egy másik – tudományos – térbe, már az én értelmezésem érvényesül, és ő lesz védtelen a nők narratívája alapján megfogalmazott állításaimmal szemben.

A beszéd hatalmi aktus; a beszéd és a hatalom összefüggéseivel a „kulturális hegemonia” (Gramsci 1947), a szimbolikus uralom (Bourdieu 1977) vagy a tudás és diskurzus (Foucault 1969) elemzésén keresztül számos társadalomelméleti irányzat foglalkozik. Az elnyomottak beszédétől való megfosztása szintén központi jelentőségű téma a feminista és a posztkolonialista szakirodalomban (Spivak 1988). Susan Gal (1991) a nők hallgatását a hatalmi elnyomás komplex összefüggéseiben, a társadalmi térben és a hétköznapi nyelvhasználatban értelmezi.

Az antropológia reflexív fordulata óta köztudott, hogy a kutatás során létrehozott tudás mindig egy folyamat eredménye, amelyben a kutató terepen való pozícionáltsága kulcsfontosságú (Clifford 1986). Ez a pozíció, amely mindig értelmezhető az insider-outsider skálán is, az informátorokkal való interakció során alakul ki (Halstead 2001: 310). Épp ezért az etnográfiai kutatást úgy értelmezem, mint egy személyes történetet, amely során a terepen betöltött szerep és az informátorokkal való viszony folyamatosan változik. Így a terepről, jelen esetben a prostitúcióról közvetített tudás ezeknek a változó viszonyoknak az eredménye.

Az antropológus is egyfajta hatalmi pozícióban van azáltal, hogy ír, beszél az általa kutatottokról (Geertz, idézi Menyhért [2008: 17]). A beszélő-elbeszél viszony dekonstrukcióját hangsúlyozzák a szexmunkás aktivisták és kutatók, akik a „semmit rólunk nélkülünk” elv alapján elengedhetetlennek tartják az érintettek bevonását a kutatásba, például részvételi akciókutatás keretében (van der Meulen 2011). Természetesen ennek a módszernek is megvannak a maga korlátai, és sok terepen kevésbé alkalmazható. Míg van der Meulen esetében a tudatos szexmunkások aktív résztvevői voltak a kutatásnak, az én terepemen a gyakran futtatók által kontrollált és földrajzilag rendkívül mobil informátoraim bevonására nem láttam lehetőséget.

Ennek ellenére fontos reflektálni arra, hogy mit jelent az, hogy én beszélek a Berlinben dolgozó magyar prostituáltokról, hogyan illeszkedik bele az én szerepem az úton lévő hatalmi viszonyokba. A kutatás során a futtatók és a prostituáltak viszo-

nyában is megjelenik a hatalom, ugyanis a futtatók határozták meg, hogy kik állhattak szóba velem, mint egy szociális szervezet munkatársával, azt pedig végképp korlátozták, hogy ki adhatott interjút nekem. Gyakran előfordult, hogy az úton megszólítottam egy nőt, hogy óvszert adjak neki, de ahogy elkezdtem volna beszélgetni vele, tiltakozott, hogy nem lehet, mert azt mondta a fiúja, hogy dolgoznia kell. A tanácsadás alatt is visszatérő volt, hogy valakinek folyamatosan csörgött a telefonja, mert ellenőrizte a futtatója, hogy miért tölt nálam annyi időt és miről beszélünk.

A futtatókkal, „férjekkel” való viszony tehát nagyban meghatározta azt is, hogy kit tudok megkérdezni, ki az, aki számomra informátorként elérhető a kutatásban. Azt hiszem, hogy a futtatók részben nem tudtak a kutatásról, arról, hogy a nők információkat adnak nekem. Azonban egy esetben a kutatásról hallva épp egy futtató jelentkezett, hogy interjút adjon nekem, mivel *„máshogy működnek ám ezek a dolgok, mint maga hiszi”*. Aztán elkezdte magyarázni, hogy szerinte hogyan hazudnak az úton dolgozó nők a férfiakról, akik valójában csak segítenek nekik.

A vele és barátnőjével közösen készített interjú a későbbiekben is fontos referencia volt arra, hogy hogyan viszonyulnak hozzá, hogyan kezelik a férfiak a nőket és magát az utcai prostitúciót, hogyan erősítik a prostituáltak stigmatizációját, és a megalázásukon keresztül hogyan legitimizálják és termelik újra saját hatalmukat. Ez a narratíva érthetővé tett sok olyan állítást, amit a nők elárultak magukról, amikor megosztották velem dilemmáikat és szégyenérzetüket, így közelebbi képet kaphattam a genderszerepekről az „úton” – ahogy a nők utalni szoktak az utcai prostitúcióra. A nemi szerepek ugyanis kiemelt jelentőséggel bírnak, és alapvetően strukturálják az erősen szexualizált közeget. A nemi szerepek szorosan összefüggnek a hatalmi pozíciókkal, mivel amíg a hierarchiában felül lévő férfiak „birtokolják” a tereket az úton, addig a nők pénzt adnak nekik azért, hogy az úton dolgozhasanak. Én ezen a struktúrán kívül álló, nem függő pozícióban lévő nőként egyfajta szövetségest jelentettem sok helyzetben. Még ha nem is volt befolyásom az úton uralkodó viszonyokra, az érzelmi támogatás, a hétköznapi és a krízishelyzetekben való segítségnyújtás egy állandóan jelen lévő támasz volt az itt dolgozó magyar nőknek. Emellett a nyelvi közvetítő szerepem és a munkaköröm miatt is egy hidat jelentettem a német jóléti állam szolgáltatásai felé, ami kivezető utat jelenthetett a prostitúcióból.

Ugyancsak meghatározó volt, hogy egy segítő szervezetnél dolgoztam, így azokkal tudtam kapcsolatba kerülni, akiknek valamilyen okból segítségre volt szükségük. A rászorultság tehát az én kutatásomban egyfajta kritériumként értelmezhető az interjúalanyok szelekciójában. A segítő szerep befolyásolta azt is, hogy a nők miket meséltek nekem a futtatókkal való viszonyokról, a munkáról, illetve általában magukról. Bár interjúkat azután is készítettem, hogy már nem dolgoztam az Olgában, ezt a szerepemet nem tudtam lényegileg megváltoztatni. A segítői és a kutatói szerep tisztázása szintén egy hosszabb folyamat volt számomra.

Tanulmányaim elején a kutatásban még erősebben fókuszáltam a segítő munka szerepére, mint a későbbiekben, ez azonban volt, amikor ellenérzést váltott ki interjúalanyaimból. Lilla például kikérte magának, hogy mint segítségre szoruló személyt szólítom meg csak azért, mert prostituáltként dolgozik. Elutasító reakciója annak is szólt, hogy valószínűleg úgy érezte, a segítség mindenképp a prostitúció abbahagyásának támogatását jelenti. Mindez az ő szociális szervezetekről kialakított képét és tapasztalatait is mutatja. Bár az Olga nem ezt az irányvonalat követte, idő kellett ahhoz, hogy a stigmatizált nők is felülírják a bennük rögzült viszonyt az őket áldozatként megítélő szociális szervezetekről.

A kutatói megközelitésem együtt változott azzal, hogy hogyan tekintettem magára a segítői munkára. Attól még, hogy ellenzem a prostitúcióban megjelenő és felerősödő egyenlőtlenségeket, az erőszakot és a kizsákmányolást, feladatom elsősorban az ártalomcsökkentés, aminek a kulcsa, hogy a nők helyzetét figyelembe véve olyan irányú támogatást nyújtok, amelyet szeretnének, amilyenre lehetőségük van, és amilyen támogatással képesek élni. Ehhez elengedhetetlen a velem kapcsolatban lévő nők cselekvőképességének elismerése.

A segítő viszonyban általában, így az én esetemben is, státuszkülönbség van a segített és a segítő között. A stigmához hasonlóan ennek harmonikus kezelése is a kölcsönös tanulási, megismerési folyamat eredménye. Ez a változás megmutatkozott az interjúkban kialakított narratívákban is. A segítő szerepből való interjúzás valójában nagyon sokféle lehet és állandóan változik; csakúgy, mint általában az etnográfiai terepmunka esetében, itt is minden egyes kutatás személyes, egyedi történetet tár fel. Épp ezért vitatom a szexmunkapárti megközelítésben megjelenő általánosításokat a szociális szervezetek szerepére és a prostitúcióhoz való viszonyukra vonatkozóan (Agustin 2007). Az effajta homogenizálás ugyanis erősen redukálja a prostituáltakkal való szociális munka tapasztalatainak sokszínűségét és hasznosságát.

Miért dolgozik valaki prostituáltként?

„Na, és akkor ajánlottak egy ilyen izét, munkát. Ezt, hogy az utcán kéne dolgozni. Én meg azt mondtam, na jól van, elmegyek, megpróbálom. Úgyhogy nem magam miatt, a gyerekek végett. Hogy segítsek rajtuk, de hát...” (Imola)

Annak az elbeszélése, hogy valaki hogyan kezdett el dolgozni, fontos elem volt az interjúkban, a megkérdezett nők élettörténetében, ugyanakkor nagyon érzékeny kérdés is. Az erre adott válaszok sokat elárulnak a közeg prostitúcióval kapcsolatos normáiról és a nők hozzám való viszonyáról, valamint arról, hogy mit akarnak nekem ebből megmutatni.

Az interjúalanyaim válaszaiból egy morális értékrend rajzolódott ki arról, hogy mi legitimálhatja azt, hogy valaki prostituáltként dolgozzon. A legtöbben az anyagi kényszert és a saját (vagy a rokonságban lévő) gyerekek megélhetését emelték ki.

„Ahogy betöltöttem a tizennyolc évet, akkor prostituált lettem. Hát, a gyerekemnek ugye nem volt meg úgy semmije, ahogy kellett volna, hogy pelenka, vagy gyógyszer. Na ugye, se a testérem nem támogatta, se apukám akkor, mert őneki se volt úgy pénze. A testvéreimre ugye a mai napig nem is számíthatok, egyikre sem, és így lettem prostituált. A gyerekem végett.” (Nóra)

Nóra az interjú készítésekor már elmúlt harmincéves, tehát több mint tíz éve dolgozott prostituáltként. Bár az anyagi kényszer miatt kezdett bele, a prostitúció neki nem csak egy átmeneti megoldás lett, hanem hosszú távú életstratégiává vált. Rebeka hozzá hasonlóan szintén az anyagi kényszer, a villanyszámla befizetése miatt kezdett el Berlinben dolgozni. Őt viszont erre a döntésre az akkori élettársa beszélt rá.

„Én meg annyira szerettem, annyira, hogy volt egy barátja neki, és ő mondta, hogy ismer egy embert, aki engem ki tud ide, Németországba hozni, hogy én keressek pénzt, prostituáltként, és akkor egy héten belül meglehet az a pénz, hogy mi ki tudjuk fizetni a villanyszámlát.” (Rebeka)

Rebeka elmondása szerint a saját naivitása és az akkori szerelme miatt kezdett el dolgozni, amire később egyértelműen hibás döntésként tekintett. Ennek utólagos megítélésében szerepet játszik, hogy közben véget ért az a kapcsolata; amikor az interjút készítettem vele, már Jánossal volt együtt, és épp nem dolgozott. Így ebben a helyzetben a prostitúciót inkább mint egy múltbeli hibát mondta el nekem, és a kizsákmányoló volt barátját állította szembe Jánossal, hogy őt jó színben tüntesse fel előttem. Ugyanakkor Nóra, aki még mindig az úton volt, azt emelte ki, hogy jelenleg is csak magára számíthat. Mindketten tehát az épp aktuális helyzetükről és kapcsolatukról való legkedvezőbb képet erősítették fel a nekem szóló elbeszélésben.

A nők alapvetően a családot és a pénzhiányt említették legitim okokként arra, hogy miért fogtak bele, és miért dolgoznak jelenleg is prostituáltként. A narratívájukból kirajzolódó kép összevág azzal, amit Saskia Sassen „túlélési prostitúcióként” ír le (2004). Ebből következően elvárásként jelent meg, hogyha valakinek már sok pénze volt és nem a közvetlen megélhetéséért, a gyerekeiért vagy az adósságai miatt dolgozott, akkor annak abba kéne hagynia a prostitúciót. *„Megvan nekik az égvilágon mindenük. Akkor minek dolgozik még?” (Rebeka)*

A nők a prostitúcióról mint végső túlélési megoldásról, mint szükséges rosszról beszéltek nekem. Tehát nem „szabad döntés”-ként mutatták be, nem álltak ki magukért mint öntudatos szexmunkások. Ugyanakkor nem is magatehetetlen áldozatokként mutatták be magukat, hiszen az sértette volna a felém mutatott pozitív önképüket, hanem a strukturális, elsősorban anyagi kényszer szerepét hangsúlyozva igazolták a választásukat. A legitimációs igényben pedig szerepet játszott az is, hogy rám mint prostitúciót nem végző, más társadalmi háttérű, tehát a stigmatizált csoporton kívül állóra gondoltak, aki potenciálisan elítélheti őket. Így morális, vélhetően elfogadható érvek mentén kellett megindokolniuk az élethelyzetüket (Goffmann 1963).

Szexualitás, migráció és a prostitúciós stigma

„De ez nem munkának való. Én nem tudom így hívni, hogy munka. Mert ez szégyen, ez nem munka. Ez szégyen.” (Imola)

Imola egy évig dolgozott prostituáltként, a futtatója az összes pénzét elvette tőle és súlyosan bántalmazta. Az interjú készítésekor már nem dolgozott, és hónapok óta egy német férfival élt, az úton eltöltött időszak azonban mélyen traumatizálta. Az interjú végén elmondta, hogy a beszélgetés nagyon jó élményt jelentett neki, és megkönnyebbülést érez, hogy beszélhet mindarról, ami megtörtént vele. A prostitúciót nagyon megvetette, és bár hangsúlyozta, hogy őt kényszerítették erre, mégis úgy tűnt, hogy interiorizálta a prostitúcióhoz kötődő stigákat, amiket folyamatosan hallgatott a futtatójától.

„Azt mondja [a futtató], mit szégyelled magad, prosti vagy. (...) Késő jó lánynak tenni magad. Azt mondja, nem vagy te már jó lány, mivel hogy már kiálltál az utcára dolgozni.” (Imola)

A futattók a stigmatizációt a hatalmuk fenntartására használják. Bár Imola az interjúfelvétel idején már eltávolodott a futtatójától, az az érzés, hogy őt lenézik azért, amit csinált, mégis mélyen megmaradt benne. A lenézettség érzését alapvetően a magyarországi közegéhez kötötte. „Hát jó, hát így nem mondják azt, hogy az vagyok (prostituált). De például Magyarországon biztosan azt mondanák.” Nekem azért tudott mégis a munkáról beszélni, mert bár kívülálló voltam, valahogy nem helyezett bele az általa stigmatizálónak tekintett közegbe. „De hát akkor is szégyen. Mert mások nem ezt fogják dolgozni, nem értik meg. Jó, mondjuk te megérted, de te más vagy.”

Magyarországon azt tapasztaltam, hogy a félelem és a szégyenérzet miatt a nők gyakran nem mondják el a hatóságoknak és még a segítő szervezet munkatársainak sem, hogy milyen munkát végeznek. Ezzel szemben Berlinben, mivel a mi szervezeteünk kifejezetten prostituáltakkal foglalkozott, akik legalísan dolgoznak az utcán, ez a fajta tagadás vagy rejtegetés fel sem merült. Ebben az is nagy szerepet játszott, hogy Berlin sokaknak egy olyan munkahelyet jelentett, ami földrajzilag is erősen elhatárolódik a magyarországi családjuktól, magánéletüktől. Míg a berlini közegben a prostitúció volt az, ami alapvetően összekötötte, megalapozta az itteni társas kapcsolataikat, a napi témáikat, addig Magyarországon a legtöbbjüknél teljes tabu és titkolózás övezte a prostitúciót/szexmunkát.

A kettős élet, avagy a párhuzamos normarendszerek szerinti életmód más migránsközösségekben, migrációs élethelyzetekben is megfigyelhető. Tesar az Olaszországban kolduló román cigányoknál kiemeli, hogy míg a külföldön végzett koldulás elfogadhatatlan lenne „jó cigányként” az otthoni környezetükben, addig ugyanez nem szégyenteli egy másik környezetben (Tesar 2015: 3). A földrajzi távolság miatti leválasztás tehát segíti az önkép védelmét. Azonban míg Tesar szerint az otthoni

közösségi életmóddal szemben külföldön a szégyenérzet miatt inkább lemondanak erről, addig én a berlini magyar prostituáltak és futtatók esetében azt figyeltem meg, hogy közösségi létben élnek, de az az otthonitól eltérő normák szerint szerveződik meg. Az otthoni családdal, közösséggel szembeni titkolózás ugyanis épp egymásra utaltságot, függőséget eredményezett a Berlinben dolgozó nők és futtatóik között.

A migrációs élethelyzet a kutatást is meghatározta. Mivel a nők berlini életét ismertem, ezért tudták, hogy milyen rálátásom van az itteni környezetükre. Ezzel szemben a magyarországi kapcsolataikat csak az ő elbeszélésükből ismertem, és gyakran tértek el a saját családjaikról elmondott történetek attól, ahogy egymásról beszámoltak. Ilyenkor sosem tudhattam, hogy mi a valóság.

Miután Berlinben ismertem meg őket, ebben a környezetben őszintébbek tudtak lenni a munkával kapcsolatban, mint ha az otthoni lakókörnyezetükben találkoztunk volna. Mégis, amikor konkrétan magáról a munkáról beszélünk, több nő elbeszélésében megjelent, hogy hogyan nézi le ő maga azt a munkát, amit végez. Gyakran éreztem, hogy előttem is szégyellik, vagy legalábbis szokatlannak érzik a munkáról való beszédet azok, akik újonnan érkeztek Berlinbe, hiába próbáltam őket elfogadásomról biztosítani. Több ilyen első találkozásnál láttam, hogy zavarba jönnek a nők attól, hogy óvszert adok nekik, és magyarázom, melyiket mikor érdemes használni. Ez a zavar azonban egyfelől folyamatosan változott az ő itteni, stigmatizált társas közegbe való integrálódásukkal, valamint magamon is észrevettem, hogy minél több időt töltök ebben a közegben, annál természetesebben tudom őket bármilyen szexualitást érintő témával megszólítani. Így a munkáról való beszéd alakulása együtt változott a nőknek a munkájukhoz és a munka stigmatizáltságához való viszonyával; valamint a velem, mint kívülállóval való személyes kapcsolat alakulásával, ami egy idő után felülírta az előfeltételezett stigmatizáló-stigmatizált viszonyrendszert (Goffmann 1963).

A prostitúciós stigma alapvetően morális síkon jelent meg, a szexuális nyitottsághoz, a több férfival való szexuális viszony folytatásához kapcsolódott, amit csak az anyagi szükség és a „magasabb rendű” célok (mint pl. család, gyerekek) tettek elfogadhatóvá. Épp ezért a legsúlyosabb vádat az jelentette, ha valaki azért dolgozott, mert szerette ezt a munkát. *„Valaki tényleg azért van kint, tudod, hogy jobbá tegye az életét. De valamelyik meg azért jön ki, hogy kiélvezze az életét.”* (János)

János azt hangsúlyozta nekem, hogy a nők nagy része, aki prostituáltként dolgozik, szereti a szexet. Így én is kaptam egy ízelítőt abból a stigmatizációból, amit a futtatók közvetítettek, és amiről Imola is beszámolt. Ez az elképzelés a nők körében kevésbé volt jelen, ahogy Rebeka kifejtette János távollétében a véleményét erről.

*„Hát mert melyik az a nő, aki szereti ezt a munkát csinálni?! Hát most őszintén, nem?”
(...) Hát mondjuk menjen már el ő [János] egy idősebb 80 éves asszonnyal, akinek tényleg nem tudom milyen a testalkata, akkor aztán legyen már vele élvezettel!”*

Így az a stigma, hogy a prostituált élvezi a szexet, a nők között nem általánosítva jelent meg mindenkire vonatkozóan, épp ellenkezőleg, más nők ezzel való megvádolása volt a jellemző, tehát a stigmatizált csoporton belüli stigmatizálás, ami az önstigmatizációt volt hivatott feloldani, a saját különbözőségüket, a stigma alóli kivételt hangsúlyozva nekem.

Ez a morális különbségtétel a különböző csoportok közötti konfliktusban is megjelent. A magyar nők hangsúlyozták, hogy míg ők a gyerekeikért dolgoznak, addig a német nők csak azért, hogy belőhessék magukat. Abban, hogy ezt a narratívát osztották meg velem, fontos szerepe volt annak, hogy én is magyar vagyok, így rám ilyen szempontból mint hozzájuk tartozóra gondoltak.

A prostitúciós stigma feloldását jelentette annak a hangsúlyozása is, hogy a prostitúció egy munka, ami nem érinti a magánéletükben meghatározó szexuális morált. Több nő hangsúlyozta nekem, mint nem prostituáltak, hogy ők hűségesek a párjukhoz, soha nem csalják meg őket. A prostitúció munkaként való megközelítése és a morális stigma alóli feloldása központi jelentőségű a szexmunkásmozgalomban. Bár a Kurfürstenstraßen dolgozó magyar nők valójában nem kapcsolódtak a szexmunkás szervezetekhez, és semmilyen formában nem találkoztam a körükben szexmunkás identitással, a prostitúciós munkához és a stigmatizációhoz való hasonló viszonyt, megküzdési stratégiát figyeltem meg.

Prostitúció és az áldozatszerep

A prostitúcióban megjelenő kényszert, az áldozatszerepet szintén eltérően ítélték és fogalmazták meg a nők és futtatóik. János, magát és a többi férfit védve, arról akart meggyőzni, hogy – az általános megítéléssel szemben – az úton senki sincs prostitúcióra kényszerítve.

„Most mindenki annyira [mondja, hogy] csóró nők így, csóró nők úgy, mind szegény, ütök-verik, hajtsák. Szerintem százezerből egy vagy kettő. Nincs rákényszerítve egy nő sem.” (János)

János ezzel a prostitúcióra vonatkozó közbeszédre utalt, feltételezve, hogy én egy segítő szervezet munkatársaként szintén így látom ezt. Abban, hogy ő jelentkezett, hogy interjút adjon nekem, szintén az a szándék mutatkozott meg, hogy meg akar győzni a saját maga és a többi futtató ártatlanságáról és jó szándékáról. A nőekkel beszélgetve egy jóval heterogénebb kép rajzolódott ki arról, hogy ők hogyan ítélik meg a prostitúcióban megjelenő kényszert és kizsákmányolást, illetve hogy milyen kontextusban mit mondanak el nekem erről.

A magyar nők kiemelték a különbséget a saját akaratukból dolgozó és a futtatók által kényszerített és kizsákmányolt nők között. Alapvetően senki sem írta le magát kiszolgáltatottként, hanem hangsúlyosan elhatárolódott a lenézett, kizsákmányolt, kényszerített nőktől. Ez a stigmatizáció azonban nem morális alapú volt, hanem azt

a gyengeséget és naivitást távolította, ami ellen a legtöbben védték magukat a felém mutatott önreprezentációban.

A gyengeség látszatának kerülése azonban nem csak a felém, hanem az egymás felé mutatott képet is meghatározta. Anett egyszer bejött hozzám, miután nagyon csúnyán megverte a „volt barátja”, és feldagadt az egész arca. Nem mert lemenni dolgozni, mert nem akarta, hogy így lássák az úton a többiek. Elmondta, hogy olyan megalázónak érzi ezt, hogy így le sem akar menni az útra. A veréshez kapcsolódó megalázottságérzés jól tükrözi azokat az egyenlőtlen, a férfiak által dominált viszonyokat, ahol még a többi nő előtt is annak kell szégyellnie magát, akit megverték. Ahogy Anett azért szégyellte magát, mert ez az önbecsülését sértette, hogy ennyit ér, így bánnak vele; de azért is, mert ezt jogos büntetésként értékeli az úton, elfogadják, hogy ők követtek el olyan hibát, amiért verést érdemeltek. Ebben az esetben Anett szégyenérzete a többi nővel szemben sokkal erősebb volt, mint felém, és én inkább egy bizalmi személyt jelentettem, akivel mindezt megoszthatja.

Az alávetettséghez, a kizsákmányoláshoz kapcsolódik a „bevállalós nők” megítélése is. A bevállalós azt jelentette, hogy valaki óvszer nélkül is dolgozik és teljesíti az olyan kéréseket, ami a többség szerint már nem a munka, hanem az intimitás szférájába tartozik (pl. csókolózás). A bevállalósság tehát az első hangzásra pozitívnak feltételezhető konnotáció helyett valójában egyszerre utalt a saját test nagymértékű kiszolgáltatottságára és a futtatók általi kizsákmányolásra, valamint az úton lévő szabályok megszegésére. Ez tehát a nők között egy nagyon lenézett státuszt jelentett, ezért senki nem definiálta magát bevállalósként. Ezzel összefüggésben ugyanis a legnagyobb szégyent a szexuális úton terjedő betegségek jelentették.

„Sokan azt gondolják, hogy jaj, aki prosti, az koszos, büdös, el lehet tőle kapni betegséget... Na, lenézik szó szerint az emberek.” (Imola)

Épp ezért a biztonságos munkát, az egészséget büszkén állították magukról a nők. Ez jelképezte ugyanis azt, hogy ők nem elesettek, kiszolgáltatottak, és hogy tiszták. A munkakörömből fakadóan gyakran beszélgettem a prostituáltakkal a szexuális úton terjedő betegségekről felvilágosító és preventív célzattal. A prostitúciós stigmához hasonlóan azt tapasztaltam, bizalmi kapcsolat kellett ahhoz, hogy erről őszintén beszéljenek. Egy idő után már épp az volt kihívás, hogy hogyan tudják a velem folytatott beszélgetéseket és a segítségnyújtást eltitkolni a többi utcán dolgozó nő elől. Ebben a témában tehát egy sajátos törés mutatkozott a stigmatizált-stigmatizáló viszonyrendszerben. Mivel én kívülálló voltam a közösségen belüli rivalizálásban, így ebben az érzékeny kérdésben is bizalmi személlyé válhattam.

Voltak olyan nők is, akiknél azt éreztem, fontos számukra, hogy a sikert hangsúlyozzák a munka kapcsán. A sikert egyfelől az jelentette, hogy sok ügyfelük van, szexuálisan vonzóak több férfi számára, illetve hogy sok „visszajárásuk” szerelmes beléjük. Másfelől sokan a saját ügyességüket szerették elmesélni, hogy hogyan cseleztek

ki egy ittas, idős vagy figyelmetlen klienst. Ez a narratíva szintén azt szolgálta, hogy előttem ne mint segítségre szoruló áldozatok jelenjenek meg, hanem mint cselekvőképes, sikeres személyek. Ennek háttérében gyakran az állt, hogy magukat erősnek mutatta tudtak a leginkább megküzdni az őket ért nehézségekkel, traumákkal.

Magdira különösen jellemző volt ez a fajta ön(kép)védelem. Még a megerőszkölása történetét is úgy mesélte el, hogy abban a saját cselekvőképességét és határozottságát hangsúlyozta. Többször elmondta, hogy ő feljelentette a klienst, nem fél senkitől. Mintha a feljelentés meg nem történtté tenné azt, hogy megerőszkölták. A bátorság és az erő hangsúlyozásával kerülte el, hogy arról beszéljen, hogy valójában mi történt velem, mivel nem tudott vagy nem akart előttem (és ahogy a társas kapcsolatairól beszélt, úgy tűnt, más előtt sem) szembenézni ezekkel a fájdalmas tapasztalatokkal. „A szexualizált erőszak a legnehezebben megközelíthető személyes tapasztalat. A szexualitáson ejtett sebet övezi a legerősebb szégyen” – ahogy Kovács Éva is rámutat a szexuális erőszak elbeszélésének nehézségére (Kovács 2014).

Magdi esete szélsőséges példa arra, hogy mennyire nem akartak a nők gyengének mutatkozni ebben a közegben, ez előttem is csak krízishelyzetekben történhetett meg. A kifelé mutatott pozitív kép megőrzése és a gyengeség elhallgatása kifejezetten fontos volt a nők egymás közötti viszonyában. Így védtek magukat egymással szemben, ami valójában a kapcsolatokban meglévő alapvető bizalmatlanságot tükrözte. Velem szemben pedig rendkívül szituatív volt, hogy mit mondanak el. Ez a változó narratíva kifejezetten jellemző volt a párkapcsolatokról való beszédre is.

Párkapcsolat vagy kizsákmányolás?

Rendkívül érzékeny téma volt az úton a futtatókkal, „férjekkel” való viszony. Az önreprezentáció szempontjából kiemelt jelentőségű volt, hogy ki hogyan beszélt a párkapcsolatáról. Ebben a környezetben az önkép fenntartásában az érzelmi kapcsolatoknak gyakran nagyobb súlya és tétje volt, mint a munkához való viszonyoknak.

Az, hogy mit mondtak el magukról, illetve hogyan beszéltek más nőkről az úton, szintén jól tükrözi a különböző státuszokat, párkapcsolati normákat. A saját párkapcsolatát mindenki előszeretettel jellemezte őszinte szerelemként a törődést hangsúlyozva, és állította szembe a többi kizsákmányolt, becsapott nőével. Magdi például már több mint egy éve volt együtt a barátjával, akit az úton ismert meg. Bár a férfi alig volt nála Berlinben, mivel nagyrészt a családjával töltötte az időt Magyarországon, Magdi folyamatosan küldte neki a pénzt. Az ő esetében tehát, bár több szempontból érzelmi-anyagi kizsákmányolás jeleit mutatta a kapcsolat, a férfinak nem volt napi kontrollja a keresete felett. Ezt erősen hangsúlyozta is, és más nőket lenézett azért, mert szerinte a párjuk csak a pénz miatt van velük.

Azok a nők, akiknek egyáltalán nem volt se párkapcsolata, se futtatója, kifejezetten büszkén beszéltek arról, hogy őket nem irányítja senki. Nóra, aki később maga is hozott ki nőket az útra, az interjúban azt hangsúlyozta, hogy ez egy választás, hogy dolgozik-e együtt valakivel egy nő.

„Sok lányt azért nem értek, mert ugye fiatalok, 19 évesek meg 20 évesek, és ők tudnák saját maguknak ezt a szakmát ugye csinálni, és másnak leadóznak. (...) Amondó vagyok, hogy sokban nem a férfi a hibás, hanem a nő. Mert hogy a nő már kitanulta itten ezt a szakmát. Akkor miért nem magának csinálja, miért kell neki hapsi ehhez?”

Nóra a saját érintettsége miatt is hangsúlyozta nekem a nők saját felelősségét a futtatókéval szemben. De később, ahogy azt feszegettem, miért dolgozik mégis ennyi nő futtatókkal, akik rosszul bánnak velük, hozzátette: *„Mert beleesni könnyű, ugye, a stricik közé, de már kijönni nehéz.”* Mégis továbbra is azt a képet mutatta felém, mintha ő kívül esne ezen a világon, ahol a futtatóknak ekkora hatalma van.

A kizsákmányolásról, az erőszakról és a kontrollról szóló elbeszélések mellett a hétköznapi benyomásaim alapján alakítottam ki képet. Napi szinten követni tudtam, hogy nagyjából ki mennyit dolgozik, dolgozik-e betegen, fáradtan, kialvatlanul, és hogy van-e egyáltalán lehetősége bejönni az orvoshoz. A „férjükről” általában azonban a kizsákmányolt, bántalmazott nők is úgy beszéltek, mint a nagy szerelmükről, gondoskodó partnerükről. Ezekben a helyzetekben az én szerepem, amit ők impliciten rám osztottak, elsősorban az volt, hogy hallgatóként megerősítem ezt a képet. A párjukkal kapcsolatban tehát általában nem segítségért fordultak hozzám, hanem csak hallgatóságot kerestek, akin keresztül a saját pozitív ön- és párkapcsolati képüket meg tudták erősíteni. Mivel többségében ezeket a kapcsolatokat én egyáltalán nem akartam támogatni, vagy a nőket megerősíteni benne, ezért számomra visszatérő dilemmát jelentett, hogy kinek, mikor és milyen jellegű visszajelzést adhatok úgy, hogy ne ártsak neki.

A krízishelyzetekben felborult ez a pozitív párkapcsolati narratíva; amikor segítségért fordultak hozzám, egész más oldalait mutatták meg a helyzetnek. Barbara több alkalommal is megnyílt nekem az évek során, amíg kapcsolatban álltunk.

„Mondta, hogy most már két hete »marják egymást«, aztán mutatta, hogy a férje kiver- te a fogát, úgy megverte. Meg, hogy neki térden csúszva kell bocsánatot kérni, akkor is, ha neki van igaza, és hogy direkt mások előtt megalázza.” (Terepnapló 2013)

Bár sokan tényleg súlyos krízishelyzetben, sőt veszélyben is voltak, és alapvetően segítségért fordultak hozzám, a közbeavatkozást a legtöbben végül mégis el akarták kerülni. Barbara sem volt nyitott semmilyen védett házra vagy külső segítségre. Mindezek ellenére a párjával akart maradni, így én segítőként csak annyit tehettem, hogy egy másfajta képet és normalitást közvetítettem feléje, mint amit otthon a párjával tapasztalt. Ebben hátrányt jelentett, hogy nagyon eltérő közegből származom és más élettapasztalattal rendelkezem.

„Úgy kezdtem, hogy neki kell eldönteni, és mivel én más háttérből jövök, csak azt tudom elmondani, hogy én hogy vagyok ezekkel a dolgokkal. Erre persze el is kezdte, hogy hát

igen, én »egy másik világban élek«, és hogy velem soha nem történt meg nyilván ilyen.”
(Terepnapló 2013)

A krízishelyzetek után a legtöbb esetben nem következett be igazi változás, csak átmenetileg mérséklődött a helyzet. Ilyenkor, ahogy Barbara is, a nők egy darabig elkerültek, hogy ne kelljen azzal a képpel újra szembesülniük, amit ott megosztottak velem. Ahogy az egyik kolléganóm fogalmazott, segítőként olyanok vagyunk, mint egy projekciós felület: mindenki azt mondja el, amit épp mutatni szeretne magából, amire épp szüksége van.

Záró gondolatok: A kutató mint projekciós felület

Kutatásomban a hallgatást és a történetek megosztását alapvetően az határozta meg, hogy az úton dolgozó nők milyen képet akartak és tudtak magukról mutatni felém. Ez a kép, valamint a munkáról, a párkapcsolatukról és az úton való helyzetükről elmondott történetek aszerint változtak, hogy épp milyen projekciós felületre, mely magukról alkotott kép megerősítésére volt szükségük.

A projekció jelenségét egyaránt használja a pszichológia és a filozófia. Én jelen esetben azt a mechanizmust értem projekció alatt, amely során az elbeszélő egy olyan valóságot alkot, amelyet a velem való viszonyban látni szeretne. Tanulmányomban azt mutattam meg, hogyan működött a projekció mint egyfajta énvédelmi mechanizmus a prostituáltak velem és egymással való viszonyában. Mind magával a prostitúcióval, a párkapcsolatukkal és az úton megélt tapasztalataikkal kapcsolatban is a velem való viszonyt, a nekem való elbeszélést a saját énképük védelmére használták.

Az előttem való hallgatásnak alapvetően a pozitív önkép fenntartása volt a célja. Az elhallgatott információk részben a szégyenhez kapcsolódó érzések és események voltak. A szégyenérzet alapvetően a morálisan elítélt prostitúciós stigmához, valamint a futtatók által kizsákmányolt áldozati szerephez kötődött. E képeket a stigmatizált közösség más tagjaira való projektálással távolították el maguktól. Másfelől az elhallgatás mögött gyakran a traumatikus élményekkel való megküzdés állt. Önképük és mentális egészségük rövid távú megőrzése érdekében nem tudtak ezekről a traumákról beszélni. Ez a saját cselekvőképességüket hangsúlyozó kép csak átmenetileg, krízishelyzetekben tört meg.

E stigmatizált csoport etnográfiai módszerrel való kutatása lehetőséget adott arra, hogy hosszabb távon figyeljem meg azt, hogyan küzdenek meg a nők a prostitúciós stigmával. Goffmann (1963) stigmaelméletéből kiindulva tapasztalataimat és interjúimat aszerint értelmezem, hogy egy stigmatizált közösség tagjai hogyan viszonyultak egy kívülállóhoz, azaz hogyan kommunikáltak velem, egy más társadalmi státuszú, potenciális stigmatizálóval. Ahogy Goffmann leírja a stigmatizált személyek „morális karrierjét” a stigma kezelésével kapcsolatban, úgy a stigmatizált

közösségben kutatónak is megvan a morális karrierje: a fő kérdés, hogy hogyan viselkedik stigmatizált személyekkel úgy, hogy ne erősítse bennük a stigmát.

A velem mint feltételezett stigmatizálással való viszony jelenti a projekció másik szintjét, ami tehát azon a képen alapult, hogy milyen értékeket vetítettek rám. A rólam alkotott képükre főleg elvett megjegyzésekből következtek, és az alapján, hogy hogyan kérdeztek rólam, hogyan reagáltak, ha én meséltem magamról valamit. Ebben a viszonyban és a rólam alkotott képben szintén nagy szerepe volt annak, hogy én segítő szakemberként voltam jelen a terepen. Az, hogy kutatóként is megjelentem ebben a közegben, lényegében nem változtatott a velem való viszonyon, annyira erősen rögzült az elsődleges segítői szerep. Holott segítőként élesebb határt szabtam a magánéletem és a terepen való viszonyaim között, így valójában az engem érintő problémákra kevésbé lehetett rálátásuk. A rólam alkotott képet az szervezte, hogy az én életemben nem jelennek meg az őket érintő problémák: nincsenek anyagi gondjaim, nem bántalmaznak vagy zsákmányolnak ki férfiak, és biztonságos, kiegyensúlyozott életet élek. Gyakran ennek a feltételezett normalitásnak próbáltak megfelelni a magukról való beszédben.

Kívülről szerepemet ugyanakkor nagyban árnyalták azok az identitás szempontjából fontos tényezők, amikben osztoztam velük. Magyarként hozzájuk tartoztam ebben a multikulturális, nemzeti alapon is megosztott közegben, valamint a migrációs tapasztalat is közös referenciapontot jelentett. Nőként pedig a futatókkal és a kliensekkel szemben voltam egyfajta szövetségese. A női szerep bizalmat váltott ki, ami a szexualitásról is nyíltabb beszédet tett lehetővé.

A hosszabb etnográfiai terepmunka lehetővé tette számomra, hogy valamegyest azt is érzékelhessem, mit, hogyan és miért (nem) osztanak meg velem. Többek között ebben is látom az etnográfiai kutatás kiemelt jelentőségét, mivel az tágabb lehetőséget ad a kutatói szerepre való reflexióra, és ezáltal a látottak-hallottak értelmezésére. Az induktív logika, tehát a kutatás empirikus tapasztalatokból való felépítése – az előzetes elméleti állásfoglalás bizonyítása helyett – pedig teret ad a megkérdezettek saját tapasztalataihoz közelebb álló narratíva kidolgozásához. Ezeket nagyon fontosnak tartom a rendkívül megosztott, érzelmileg gyakran túlfűtött prostitúciós diskurzusban. Arra, hogy a kutatókról megelődözött kép, a róluk való feltételezések torzítják a megkérdezettek narratíváját, már többen rávilágítottak a prostitúcióról folytatott kutatások kapcsán (Agustin 2004; Bernstein 2014; Plambeck 2014). Ennek elkerülése miatt is elengedhetetlen a nyitottság és az önreflexió (Spanger-Sklibrei 2017: 8).

A prostitúció heterogenitása miatt fontos megérteni és leírni, hogy milyen az a speciális közeg, ahol a kutatás folyt, és amely alapján a kutató képet alkot. Számomra az utcai prostitúciós környezetben való kutatás alapvetően meghatározta azt, hogy milyen kérdésekre, témákra vagyok kifejezetten érzékeny. Tereptapasztalataim miatt a kizsákmányolás, az erőszak kiemelt fontosságúvá vált, így a prostitúcióról gondolkodva előtérbe került a szervezett bűnözés szerepe és a prostitúcióban jelen

lévő és gyakran felerősödő társadalmi egyenlőtlenségek problematikája. Másoknál más terepen más hangsúlyt kaphatnak különböző problémák. A prostitúcióról való képet tehát az is nagyban meghatározza, hogy milyen formái, területei elérhetőek (láthatóak) a kutatók számára. Az információ megszerzésére, interpretációjára vonatkozó kritikai elemzés és a saját pozícióra való reflexió segíthetné az általánosítások elkerülését és a prostitúció rendkívül heterogén jelenségének megértését. Tanulmányommal ehhez szerettem volna hozzájárulni.

Abstract: In this article I elaborate on epistemological questions regarding prostitution research. I analyze the positionality of the researcher based on my own ethnographic field work among Hungarian women working in prostitution in Berlin. I focus especially on the notions of shame, stigma and silence. My analysis builds on Goffman's theory on stigma. Based on my field experiences I study moral judgements related to prostitution, power relations, norms of work, sexuality and partnership within a street-based prostitution scene. Primarily I reflect on how my informants tell about their own lives, their stories and what kind of moral preconceptions appear concerning researchers. The aim of this article is to provide an in-depth analysis about particular issues regarding street-based prostitution, and to critically reflect on the knowledge production within this particular field of study and how narratives are produced about the highly heterogeneous phenomenon of prostitution.

Keywords: prostitution, stigma, ethnography, positionality

Irodalom

- Agustin, L. M. (2004): Alternate Ethics or: Telling Lies to Researchers. *Research for Sex Work*, 6–7.
- Agustin, L. M. (2007): *Sex at the Margins. Migration, Labor Markets and the Rescue Industry*. London: Zed Books.
- Barry, K. (1984): *Female Sexual Slavery*. New York: New York University Press.
- Bernstein, E. – Shih, E. (2014): The erotics of authenticity: Sex trafficking and “Reality Tourism” in Thailand. *Social Politics*, 21(3): 430–460.
- Betlen A. (1998): A képmutatás törvényi útja avagy egy lépés a prostitúció legalizálása felé. *Fundamentum*, 4: 159–166.
- Bourdieu, P. (1977): The economics of linguistic exchanges. *Social Science Information*, 16(6): 645–668.
- Chapkis, W. (1997): *Live Sex Acts: Women Performing Erotic Labor*. London–New York: Routledge.
- Clifford, J. (1986): Introduction: Partial Truths. In Clifford, J. – Marcus, G. E. (eds.): *Writing culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press, 1–27.
- Corbin, J. – Strauss, A. (2008): *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. (második kiadás) Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Dworkin, A. (1997): Prostitution and male supremacy.' In uő: *Life and Death*. New York: Free Press, 139–51.
- Farley, M. (2004): Bad for the body, bad for the heart: Prostitution harms women even if legalized or decriminalized. *Violence Against Women*, 10(10).
- Foucault, M. (1969): *A tudás archeológiája*. Budapest: Atlantisz.
- Halstead, N. (2001): Ethnographic encounters. Positionings within and outside the insider frame. *Social Anthropology*, 9(3): 307–321.
- Gal, S. (1991): Between speech and silence: The problematics of research on language and gender. In di Leonardo, M. (ed.): *Gender at the Cross Roads of Knowledge: Feminist anthropology in the postmodern era*. CA: University of California Press. [Magyarul: Gal, S.: Beszéd és hallgatás között. A nyelv és társadalmi nem kutatásának kérdései. *Replika*, 45–46: 163–189.]
- Goffmann, E. (1963): Stigma and social identity. In uő: *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin, 1–40.
- Gramsci, A. (1947): *Lettere dal carcere*. Torino: Einaudi. [Magyar kiadás: *Levelek a börtönből*. Budapest: Szikra, 1949; *Levelek a börtönből*. Budapest: Kossuth, 1974.]
- Harding, S. (1991): *Whose Science? Whose Knowledge?: Thinking from Women's Lives*. Ithaca: Cornell University Press.
- Howe, C. (2011): *Nachbarschaften und Straßen-Prostitution. Konfliktlinien und Lösungsansätze in Raum rund um die Kurfürstenstraße in Berlin*. Berlin: Ekkehard Band.
- Jeffreys, S. (2009): *The Industrial Vagina. The political economy of the global sex trade*. London–New York: Routledge.
- Katona, N. (2015): Pimps or boyfriends? The negotiation of intimacy and economic transfer by Hungarian sex workers in the Kurfürstenstraße. In Dubel, M. – Kimm, S. (eds.): *Sex Work(s)*. Bécs: HammockTreeRecords Kollektiv.
- Katona, N. (2017): Loved or seduced? Intimate relationships between Hungarian sex workers and pimps in Berlin's Kurfürstenstraße. In Horning, A. – Marcus, A. (eds.): *Third Party Sex Work and Pimps in the AGE of Anti-trafficking*. New York: Springer, 49–69.
- Kempadoo, K. – Doezema, J. (1998): *Global Sex Workers: Rights, Resistance and Redefinition*. London–New York: Routledge.
- Koken, J. A. (2010): The meaning of the 'Whore': How feminist theories on prostitution shape research on female sex workers. In Ditmore, M. H. – Levy, A. – Willman, A. (eds.): *Sex Work Matters. Exploring Money, Power, and Intimacy in the Sex Industry*. London: Zed Books, 28–65.
- Kovács É. (2014): Összeolvasás. Az erőszak elbeszélései. *Replika*, 85–86: 71–83.
- Limoncelli, S. A. (2009): The trouble with trafficking: Conceptualizing women's sexual labor and economic human rights. *Women's Studies International Forum*, 32: 261–269.

- Menyhért A. (2008): *Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom*. Budapest: Anonymus–Ráció.
- van der Meulen, E. (2011): Action research with sex workers: Dismantling barriers and building bridges. *Action Research*, 9: 370.
- Plambech, S. (2014): Between “Victims” and “Criminals”: Rescue, deportation, and everyday violence among Nigerian migrants. *Social Politics*, 21(3): 382–402.
- Sassen, S. (2004): Global cities and survival circuits. In Ehrenreich, B. – Hochschild, R. (eds.): *Global Women: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Holt Paperbacks, 254–274.
- Spanger M. – Skilbrei, M. (2017): Exploring sex for sale: Methodological concerns. In Spanger, M. – Skilbrei, M. (eds.): *Prostitution Research in Context: Methodology, Representation and Power*. London–New York: Routledge.
- Spivak, G. Ch. (1988): Can the Subaltern Speak? In Nelson, C. – Grossberg, L. (eds.): *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana: U of Illinois P, 271–313.
- Solt O. (1998): Interjúzni muszáj. In *Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások I*. Budapest: Beszélő, 29–48.
- Tesar, C. (2015): Begging-Between Charity and Profession: Reflections on Romanian Roma’s Begging Activities in Italy. In Tauber, E. – Zinn, D. (eds.): *The Public Value of Anthropology: Engaging Critical Social Issues through Ethnography*. Bolzano: University Press, 83–111.